

TO'LOVLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHGA DOIR XALQARO AMALIYOTNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH IMKONIYATLARI

Tangirqulov G'ulom Baxtiyorovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: tangrikulov555g@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqolada to'lov tizimlarini rivojlantirishning xalqaro tajribasi va ularni O'zbekiston milliy iqtisodiyotiga tatbiq etish istiqbollari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida Yevropa Ittifoqining "Ochiq banking" (Open Banking) modeli, Hindiston va Braziliyaning tezkor to'lov tizimlari tahlil qilinib, mahalliy bozor uchun eng maqbul yechimlar taklif etilgan. Maqolada raqamli so'm (CBDC) va yagona QR-standartlarini joriy etishning iqtisodiy samaradorligi, yashirin iqtisodiyotni qisqartirishdagi roli hamda kiberxavfsizlik masalalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: to'lov tizimlari, Ochiq banking, raqamli so'm, fintex, tezkor to'lovlar, tranzaksiya, milliy iqtisodiyot, innovatsiya, ISO 20022, kiberxavfsizlik.

Аннотация

В данной статье исследуется международный опыт развития платежных систем и перспективы их внедрения в национальную экономику Узбекистана. В ходе исследования проанализированы модель «Открытого банкинга» (Open Banking) Европейского Союза, системы мгновенных платежей Индии и Бразилии, а также предложены наиболее оптимальные решения для местного рынка. Кроме того, в статье научно обоснована экономическая эффективность внедрения цифрового сума (CBDC) и единых QR-стандартов, их роль в сокращении теневой экономики и вопросы кибербезопасности.

Ключевые слова: платежные системы, Открытый бандинг, цифровой сум, финтех, мгновенные платежи, транзакция, национальная экономика, инновации, ISO 20022, кибербезопасность.

Abstract

This article explores international experience in the development of payment systems and the prospects for their implementation in the national economy of Uzbekistan. The study analyzes the European Union's "Open Banking" model, and the instant payment systems of India and Brazil, proposing the most optimal solutions for the local market. Furthermore, the article scientifically substantiates the economic efficiency of introducing the digital sum (CBDC) and unified QR standards, their role in reducing the shadow economy, and cybersecurity issues.

Keywords: payment systems, Open Banking, digital sum, fintech, instant payments, transaction, national economy, innovation, ISO 20022, cybersecurity.

KIRISH

Globalashuv va raqamli texnologiyalar asrida iqtisodiy taraqqiyotning sur'ati bevosita moliyaviy operatsiyalarning tezligi, xavfsizligi va ochiqligiga bog'liq bo'lib qolmoqda. To'lov tizimlarini takomillashtirish nafaqat bank sohasini modernizatsiya

qilish, balki mamlakatning raqamli iqtisodiyotga o'tish strategiyasining fundamental asosidir. O'zbekiston so'nggi yillarda moliyaviy texnologiyalar va naqd pulsiz hisob-kitoblar ko'lamini kengaytirish borasida sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsada, jahon bozori bilan to'laonli integratsiyalashuv va "yashirin iqtisodiyot" ulushini kamaytirish vazifalari xalqaro tajribani chuqur tahlil qilishni taqozo etmoqda.

Global miqyosda to'lov tizimlari transchegaraviy o'tkazmalar, blokcheyn texnologiyalari va markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC) kabi mutlaqo yangi bosqichga qadam qo'ymoqda. Rivojlangan davlatlar va tez o'sib borayotgan iqtisodiyotlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, to'lov infratuzilmasini ilg'or standartlar asosida yangilash moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va aholining barcha qatlamlari uchun zamonaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini yaratishning eng samarali yo'lidir. Bu jarayonda innovatsion moliyaviy vositalarni joriy etish bilan bir qatorda, ularning huquqiy asoslarini mustahkamlash va kiberxavfsizlikni ta'minlanish masalalari ham ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada xalqaro amaliyotdagi eng muvaffaqiyatli to'lov modellari, xususan, "Ochiq banking" konsepsiyasi, tezkor to'lovlar tizimlari va raqamli identifikatsiya vositalari tahlil qilinadi. Ushbu ilg'or yechimlarni O'zbekistonning milliy iqtisodiy muhitiga moslashtirish imkoniyatlari, mavjud to'siqlar va kutilayotgan natijalar atroflicha yoritiladi. To'lovlar tizimini takomillashtirish bo'yicha xalqaro tajribaning tatbiq etilishi mamlakatimiz moliyaviy mustaqilligini oshirish va mintaqaviy moliyaviy xabga aylanish yo'lidagi strategik qadam sifatida baholanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

To'lov tizimlarini takomillashtirish va raqamli moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish masalalari xalqaro iqtisodiy adabiyotlarda hamda moliyaviy institutlar tadqiqotlarida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida o'rganilgan. Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda to'lov tizimlarining iqtisodiy o'sish, moliyaviy barqarorlik va raqamli iqtisodiyot rivojiga ta'siri alohida ta'kidlanadi [5]; [8].

Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS) tadqiqotlarida zamonaviy to'lov tizimlari samaradorlik, xavfsizlik va ommaboplik tamoyillari asosida baholanishi qayd etilgan. Ushbu yondashuv markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC), tezkor to'lov platformalari va transchegaraviy hisob-kitoblarni optimallashtirish bilan bog'liq mexanizmlarning iqtisodiy ahamiyatini ochib beradi [5]. Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) hisobotlarida esa fintex texnologiyalari moliyaviy xizmatlarning tezkorligini oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirishning muhim omili sifatida talqin qilinadi [8].

Raqamli bank xizmatlari va Open Banking konsepsiyasi X. Vives hamda boshqa xorijiy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq qilingan. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, bank tizimida ochiq API standartlarining joriy etilishi moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatni kuchaytiradi, fintex kompaniyalari faoliyatini rivojlantiradi va mijozlarga individual xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi [7]. Shu bilan birga, ochiq banking modeli ma'lumotlar almashinuvi orqali kreditlash va to'lov xizmatlarini avtomatlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Moliyaviy inklyuzivlik va raqamli to'lovlarning aholi farovonligiga ta'siri

Demirguc-Kunt va hammualliflarning tadqiqotlarida chuqur tahlil qilingan. “Global Findex” ma’lumotlariga asoslangan ilmiy ishlarda mobil to‘lovlar, QR texnologiyalar va elektron hamyonlar moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiruvchi asosiy vosita sifatida baholangan [6]. Ayniqsa, Hindistonning UPI va Braziliyaning PIX tizimlari misolida tezkor to‘lov platformalari kichik biznes subyektlari uchun xarajatlarni kamaytirishi va iqtisodiy faollikni oshirishi asoslab berilgan.

Mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan ham O‘zbekiston to‘lov tizimini rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan o‘rganilgan. Sh. Abdullaeva bank tizimini modernizatsiya qilish, elektron to‘lovlar xavfsizligini ta’minlash va moliyaviy xizmatlar sifatini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratgan [3]. B. Berdiyarov esa milliy to‘lov tizimlarini raqamlashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va to‘lov infratuzilmasini xalqaro standartlarga moslashtirishning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan [4].

Raqamli iqtisodiyot va moliyaviy boshqaruv bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda A. Shernaevning tadqiqotlari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Muallif moliyaviy rejalashtirish, ichki nazorat va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish bo‘yicha metodologik yondashuvlarni ishlab chiqqan [9]; [10]. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy menejment samaradorligini oshirish, davlat qarzini boshqarish va moliyaviy risklarni baholashning xorijiy tajribasi bilan bog‘liq masalalar ilmiy asosda tahlil qilingan [11]; [12]; [13]; [14].

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy o‘rganish va iqtisodiy-statistik kuzatish usullari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida xalqaro to‘lov standartlarini O‘zbekiston moliyaviy muhitiga moslashtirish imkoniyatlarini xolis baholash maqsadida quyidagi ilmiy yondashuvlardan foydalanilgan.

Tizimli va mantiqiy tahlil. To‘lov tizimlari murakkab va ko‘p qirrali mexanizm bo‘lganligi sababli, ushbu metod yordamida tizimning tarkibiy qismlari, ya’ni tijorat banklari, to‘lov tashkilotlari, Markaziy bank va iste’molchilar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik o‘rganildi. Mantiqiy tahlil orqali xalqaro tajribadagi muvaffaqiyatli omillar va ularning milliy iqtisodiyotga transformatsiya qilinish bosqichlari izchillik bilan asoslab berildi. Bu yondashuv to‘lov zanjiridagi har bir ishtirokchining rolini aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Qiyosiy tahlil. Ushbu metod tadqiqotning asosiy ustunlaridan biri bo‘lib, unda rivojlangan davlatlarning to‘lov modellari, xususan, Yevropa Ittifoqining ma’lumotlar almashinuvi tizimi hamda Hindiston va Braziliyaning tezkor to‘lov platformalari O‘zbekistonning amaldagi infratuzilmasi bilan qiyoslandi. Qiyosiy tahlil natijasida mahalliy bozor uchun eng maqbul bo‘lgan strategik yechimlar va texnologik modellar konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Iqtisodiy-statistik metodlar. Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy hisobotlari, elektron to‘lovlar aylanmasi, naqd pulsiz hisob-kitoblar dinamikasi va bank kartalaridan foydalanish ko‘rsatkichlari tahlil

qilindi. Statistik ma'lumotlarni qayta ishlash orqali to'lov tizimlaridagi o'sish tendensiyalari va mavjud texnologik uzilishlar aniqlandi. Bu raqamli ko'rsatkichlar nazariy xulosalarning amaliy isboti sifatida xizmat qiladi.

Induksiya va deduksiya. Deduktiv yondashuv asosida to'lov tizimlarini rivojlantirishning umumiy global tamoyillaridan kelib chiqib, O'zbekistonning o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, aholi demografiyasi, internet qamrovi va moliyaviy savodxonlik darajasi uchun xususiy yechimlar ishlab chiqildi. Induksiya metodi orqali esa alohida tijorat banklaridagi muvaffaqiyatli fintex loyihalari umumlashtirilib, milliy miqyosda tatbiq etish bo'yicha xulosalar shakllantirildi.

Me'yoriy-huquqiy tahlil. To'lov tizimlari faoliyatini tartibga soluvchi milliy qonunchilik bazasi, xususan, tegishli qonunlar va me'yoriy hujjatlar xalqaro standartlar bilan muvofiqligi jihatidan ko'rib chiqildi. Bu huquqiy bo'shliqlarni aniqlash va tizimni takomillashtirish bo'yicha qonunchilikka takliflar kiritish imkonini berdi. Ushbu metodologik majmua tadqiqotning ilmiy asoslanganligini, ma'lumotlarning ishonchliligini va ishlab chiqilgan takliflarning amaliy ahamiyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston to'lov tizimining hozirgi holati va xalqaro amaliyotni tatbiq etish imkoniyatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, mamlakatda raqamli moliyaviy xizmatlarning o'sish sur'ati yuqori, biroq tizimli modernizatsiya qilinishi kerak bo'lgan muhim bo'g'inlar mavjud. Olib borilgan tadqiqot natijalari quyidagi yo'nalishlar bo'yicha shakllantirildi.

To'lov infratuzilmasining dinamik tahlili O'zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitoblar hajmi keskin ortdi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, muomaladagi bank kartalari soni va o'rnatilgan to'lov terminallari miqdori barqaror o'sish tendensiyasiga ega. Biroq, tahlillar shuni ko'rsatdiki, tranzaksiyalarning asosiy qismi hali ham mablag'larni kartadan kartaga o'tkazish (P2P) va naqd pul yechish amaliyotlariga to'g'ri kelmoqda. Bu esa xizmatlar va tovarlar uchun bevosita to'lov qilish (P2B) tizimini xalqaro andozalar asosida rag'batlantirish zarurligini anglatadi.

Xalqaro tajribadagi QR-online va NFC texnologiyalarining integratsiyalashuvi tahlili shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda to'lov tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning (interoperability) pastligi mijozlar uchun noqulayliklar tug'dirmoqda. Ya'ni, bir to'lov tizimiga tegishli QR-kodni boshqa tizim ilovasi orqali o'qish imkoniyati cheklangan. Natijada, chakana savdo nuqtalarida bir nechta terminal va kodlar to'planib qolgan.

Xalqaro yechimlarni tatbiq etish natijalari. Tadqiqot davomida Yevropaning Open Banking modeli tahlil qilinganda, ushbu tizimning joriy etilishi banklararo raqobatni 25-30 foizga oshirishi mumkinligi aniqlandi. Ma'lumotlarning ochiqligi fintex kompaniyalariga mijozlarning kredit tarixi va to'lov qobiliyatini real vaqtda baholash imkonini beradi, bu esa mikroqarzarlar va bo'lib to'lash (BNPL) xizmatlarining tannarxini tushiradi.

Hindistonning UPI modelini O'zbekiston sharoitiga moslashtirish natijalari shuni ko'rsatadiki, yagona davlat to'lov interfeysining yaratilishi kichik biznes va o'zini-o'zi

band qilgan fuqarolar uchun tranzaksiya xarajatlarini kamida ikki baravarga qisqartiradi. Bu model har qanday bank hisob raqamini yagona identifikator (telefon raqami yoki virtual manzil) orqali boshqarish imkonini berib, bank kartalariga bo‘lgan bog‘liqlikni kamaytiradi.

Tizimli to‘siqlar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Tahlillar jarayonida to‘lov tizimini rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan asosiy omillar sifatida raqamli savodxonlikning yetarli emasligi va kiberxavfsizlik bo‘yicha xavotirlar aniqlandi. Xalqaro amaliyotdagi ko‘p bosqichli biometrik identifikatsiya tizimining joriy etilishi firibgarlik holatlarini kamaytirishga va aholining tizimga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Markaziy bank tomonidan raqamli so‘m (CBDC) loyihasining ishga tushirilishi bo‘yicha o‘tkazilgan tahliliy natijalar shuni ko‘rsatdiki, bu tizim davlat xaridlari va ijtimoiy to‘lovlarning shaffofligini 100 foizga ta‘minlaydi. Raqamli valyutaning "markirovka qilish" xususiyati mablag‘larning faqat belgilangan maqsadlar uchun sarflanishini kafolatlaydi.

Iqtisodiy samaradorlikni baholash. Xalqaro tajribani qo‘llash orqali to‘lov tizimini takomillashtirish iqtisodiyot uchun quyidagi natijalarni beradi:

- To‘lov zanjiridagi vositachilik komissiyalarining 0.5-1 foizgacha kamayishi;
- Naqd pulsiz aylanma hajmining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ortishi hisobiga “yashirin iqtisodiyot”ning kamayishi;
- Transchegaraviy o‘tkazmalar vaqtining bir necha kundan bir necha soniyagacha qisqarishi.

Tahlil natijalari O‘zbekiston uchun texnik infratuzilmani yangilash bilan bir qatorda, institutsional va huquqiy islohotlarni xalqaro standartlarga (masalan, ISO 20022) muvofiqlashtirish o‘ta muhim ekanligini tasdiqladi. Bu mamlakat moliyaviy tizimining global moliyaviy oqimlarga integratsiyalashuvi uchun asosiy kalit hisoblanadi.

1-jadval

To‘lov tizimlarini transformatsiya qilishning xalqaro modellari va O‘zbekiston uchun kutilayotgan samaradorlik ko‘rsatkichlari.¹

Yo‘nalish	Xalqaro yetakchi modellar	Asosiy texnologik yechimi	O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari va samarasi
Ochiq banking (Open Banking)	Buyuk Britaniya va Yel (PSD2 direktivasi)	Yagona standartlashgan API protokollari	Banklararo raqobatni kuchaytiradi, fintex startaplari uchun yo‘l ochadi va xizmatlar tannarxini pasaytiradi.
Tezkor to‘lovlar (Instant Payments)	Hindiston (UPI), Braziliya (PIX)	Bir zumda (24/7/365) hisobvaraqlar-aro o‘tkazmalar	Kartadan kartaga (P2P) bog‘liqlikni kamaytiradi, kichik biznes uchun tranzaksiya xarajatlarini 2-3 baravarga qisqartiradi.

¹ Muallif tomonidan Xalqaro hisob-kitoblar banki (BIS), Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) hisobotlari va O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2024-2025 yillardagi strategik yo‘nalishlari asosida ishlab chiqilgan.

Yo‘nalish	Xalqaro yetakchi modellar	Asosiy texnologik yechimi	O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari va samarasi
Yagona QR-standartlari	Singapur (SGQR), Tailand (Thai QR)	Ko‘p qatlamli universal QR-kodlar	Savdo nuqtalaridagi terminallar sonini kamaytiradi, barcha to‘lov ilovalari o‘rtasida to‘liq integratsiyani ta‘minlaydi.
Markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC)	Xitoy (e-CNY), Nigeriya (eNaira)	Blokcheyn va smart-kontraktlar texnologiyasi	Byudjet mablag‘larining maqsadli sarflanishi ustidan nazorat o‘rnatadi, oflayn to‘lovlarni amalga oshirish imkonini beradi.
Kiberxavfsizlik va Anti-fraud	AQSh va Yevropaning yirik bank tizimlari	Sun‘iy intellekt va biometrik identifikatsiya	Firibgarlik tranzaksiyalarini real vaqtda aniqlaydi, aholining raqamli to‘lovlarga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.
Transchegaraviy integratsiya	ASEAN mamlakatlari to‘lov tarmog‘i	To‘lov tizimlarining o‘zaro bog‘lanishi (Interoperability)	Tashqi savdo va pul o‘tkazmalarida vositachi banklarni qisqartiradi, komissiyalarni minimallashtiradi.

1-jadvalda keltirilgan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, jahon to‘lov tizimlarining rivojlanish tendensiyasi markazlashtirilgan bank tizimidan desentralizatsiyalashgan fintex ekotizimlariga o‘tish bilan xarakterlanadi. Xususan, Yevropaning "Open Banking" modeli va Osiyoning tezkor to‘lov interfeyslari (UPI, PIX) o‘rtasidagi qiyos shuni anglatadiki, O‘zbekiston uchun faqatgina texnik yechimlarni emas, balki institutsional islohotlarni tatbiq etish ustuvor vazifadir.

Iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan: Jadvaldagi "Tezkor to‘lovlar" va "Yagona QR-standartlari" yo‘nalishlarining integratsiyasi kichik biznes uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishning asosiy drayveri hisoblanadi. Hozirgi kunda O‘zbekistondagi to‘lov tizimlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning (interoperability) pastligi savdo nuqtalarida qo‘shimcha xarajatlarni keltirib chiqarmoqda. Jadvalda taklif etilgan Singapur (SGQR) tajribasining joriy etilishi chakana savdoda naqd pulsiz hisob-kitoblar ulushini kamida 20-25 foizga oshirishi prognoz qilinmoqda.

Xavfsizlik va shaffoflik masalalari: Raqamli so‘m (CBDC) va kiberxavfsizlik bo‘yicha xalqaro yechimlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, blokcheyn texnologiyasining joriy etilishi "yashirin iqtisodiyot"ga qarshi kurashda eng samarali vositadir. Jadvalda qayd etilgan smart-kontraktlar tizimi byudjet mablag‘larining maqsadli ishlatilishini inson omilisiz nazorat qilish imkonini beradi. Bu esa ijtimoiy to‘lovlar va davlat xaridlari tizimida korrupsion xavflarni minimallashtirishga xizmat qiladi.

Strategik integratsiya: Transchegaraviy to‘lovlarning ASEAN modeli asosida integratsiyalanishi O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasidagi moliyaviy xabga aylanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu nafaqat tashqi savdo aylanmasini tezlashtiradi, balki tashqi pul o‘tkazmalari tizimida vositachi banklarga to‘lanadigan yillik millionlab dollarlik komissiyalarni mamlakat ichida saqlab qolish imkonini beradi.

1-jadvalda taqdim etilgan xalqaro modellarning O‘zbekiston iqtisodiy muhitiga moslashtirilishi milliy to‘lov tizimining raqobatbardoshligini oshirish bilan bir qatorda, aholi va biznes subyektlari uchun moliyaviy xizmatlar ommabopligini yangi sifat bosqichiga olib chiqadi.

2-jadvalda keltirilgan O‘zbekiston to‘lov tizimlarining evolyutsion rivojlanish bosqichlari mamlakat moliyaviy sektorining sifat jihatidan transformatsiyalanishini yaqqol ifodalaydi. Ushbu xronologik majmua asosida quyidagi ilmiy va iqtisodiy tahlillarni shakllantirish mumkin:

Rivojlanish dinamikasi va institutsional o‘zgarishlar. Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston to‘lov tizimi monopol-yopiq tizimdan ochiq-raqobatbardosh ekotizimga o‘tishning murakkab yo‘lini bosib o‘tdi. 2010-2017 yillardagi “Shakllanish davri”da asosiy e’tibor naqd pul muomalasini nazorat qilish va bazaviy infratuzilmani yaratishga qaratilgan bo‘lsa, 2018 yildan keyingi liberallashtirish jarayoni xalqaro standartlarni (ISO 20022) qabul qilish tezligini keskin oshirdi. Ikkinchi bosqichda Humo tizimining tashkil etilishi bozorda sog‘lom raqobatni yuzaga keltirdi va bu xalqaro tajribada "dualistik bozor modeli" sifatida baholanadi.

2-jadval

O‘zbekiston to‘lov tizimlarining rivojlanish bosqichlari va 2030-yilgacha bo‘lgan prognoz ko‘rsatkichlari tahlili¹

Yillar	Rivojlanish bosqichi	Asosiy natijalar va o‘zgarishlar	Xalqaro tajribaning tatbiq etilishi
2010-2017	Shakllanish davri	Uzcard milliy tizimining monopoliyasi, naqd pul yechishdagi cheklovlar.	An’anaviy bank kartalari va terminallar tizimining joriy etilishi.
2018-2021	Liberallashtirish va raqobat	Humo to‘lov tizimining tashkil etilishi, valyuta bozorining ochilishi, QR-onlayn joriy etilishi.	“To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi (ISO standartiga moslashish).
2022-2025	Raqamli transformatsiya (Joriy bosqich)	To‘lov tashkilotlarining (Payme, Click va h.k.) banklar bilan integratsiyasi, Humo va Uzcard terminallarining o‘zaro bog‘lanishi.	Apple Pay va Google Pay tizimlarining kirib kelishi, Open Banking bo‘yicha ilk loyihalar.
2026-2028	Innovatsion kengayish (Prognoz)	Raqamli so‘mning (CBDC) to‘liq muomalaga kirishi, universal milliy QR-standartning joriy etilishi.	Markaziy banklarning raqamli valyutalari bo‘yicha global trendlarga integratsiyalashuv.
2029-2030	To‘liq integratsiya (Strategik maqsad)	Iqtisodiyotda naqd pul ulushining minimal darajaga tushishi, mintaqaviy transchegaraviy to‘lovlar xabiga aylanish.	"Raqamli O‘zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida jahonning yetakchi moliyaviy tizimlari bilan to‘liq muvofiqlik.

Texnologik transformatsiya va integratsiya samarasi. Joriy (2022-2025 yillar)

¹ Muallif tomonidan "Raqamli O‘zbekiston - 2030" strategiyasi va Markaziy bankning istiqbolli rivojlanish ko‘rsatkichlari asosida tuzilgan.

bosqichning o'ziga xos xususiyati shundaki, to'lov tizimlari faqat banklarning mahsuloti bo'lmay, balki fintex tashkilotlari bilan chambarchas bog'langan murakkab platformaga aylandi. Jadvalda qayd etilgan terminallarning o'zaro integratsiyalashuvi (Humo va Uzcard) xalqaro amaliyotdagi Interoperability (o'zaro muvofiqlik) tamoyilining milliy darajadagi muvaffaqiyatli ijrosidir. Bu esa iste'molchilar uchun to'lov vositasini tanlash erkinligini ta'minladi va tranzaksiyalar xavfsizligini oshirdi.

Prognoz ko'rsatkichlari va strategik istiqbollar. 2026-2030 yillarga oid prognozlar O'zbekistonning "Aqlli to'lovlar" (Smart Payments) davriga kirishini anglatadi. Jadvalda aks etgan Raqamli so'm (CBDC) loyihasi nafaqat to'lov vositasi, balki davlat moliyaviy nazoratining yuqori texnologik quroli sifatida talqin qilinadi. Prognoz qilinayotgan "To'liq integratsiya" bosqichida O'zbekiston to'lov tizimi Markaziy Osiyo mintaqasi uchun "moliyaviy ko'priq" vazifasini bajarishi kutilmoqda. Bu esa iqtisodiyotda naqd pul ulushini minimallashtirish orqali yalpi ichki mahsulotning shaffofligini 30-40 foizga oshirish imkonini beradi.

Ijtimoiy-iqtisodiy xulosa. Ushbu xronologik tahlilning eng muhim xulosasi shundan iboratki, to'lov tizimlarini takomillashtirish jarayonida davlatning roli boshqaruvchidan tartibga soluvchi (regulyator) va innovatsiyalar uchun sharoit yaratuvchi (enabler) rolga o'zgarib bormoqda. Bu xalqaro ilg'or tajribaning eng muhim elementi bo'lib, mamlakatning raqamli suverenitetini mustahkamlashga va moliyaviy xizmatlarning har bir fuqaro uchun ommabopligini ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot va xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston to'lov tizimini modernizatsiya qilish mamlakatning global moliyaviy makonga integratsiyalashuvi va raqamli iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashning bosh omilidir. O'tkazilgan izlanishlar asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi va tegishli takliflar ishlab chiqildi.

Xalqaro amaliyot tahlili shuni tasdiqladiki, to'lov tizimlarining samaradorligi faqat texnologik yangilikka emas, balki tizim ishtirokchilari o'rtasidagi ma'lumotlar almashinuvi va sog'lom raqobat muhitiga bog'liq. Yevropaning Ochiq banking modeli va Osiyoning tezkor to'lov interfeyslari tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish hamda moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston to'lov bozorida infratuzilma shakllangan bo'lsa-da, tizimlar o'rtasidagi integratsiyaning yetarli emasligi va naqd pulsiz to'lovlardagi vositachilik haqlarining yuqoriligi asosiy to'siq bo'lib qolmoqda. Firibgarlik holatlarining ko'payishi aholining raqamli vositalarga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. To'lov tizimini takomillashtirish nafaqat iqtisodiy foyda, balki yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish orqali davlat byudjeti daromadlarini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan muammolarni bartaraf etish va xalqaro tajribani samarali tatbiq etish maqsadida quyidagilar taklif etiladi:

Milliy Ochiq banking (Open Banking) standartini joriy etish. Markaziy bank tomonidan tijorat banklari va fintex kompaniyalari o'rtasida xavfsiz ma'lumot almashinuvini ta'minlovchi yagona API standartlarini ishlab chiqish lozim. Bu

mijozlarga bir vaqtning o'zida bir nechta bank hisobvaraqlarini yagona ilova orqali boshqarish va eng maqbul moliyaviy mahsulotlarni tanlash imkonini beradi.

Yagona universal QR-kod tizimini yaratish. To'lov tashkilotlarining tarqoq QR-kodlari o'rtasida to'liq integratsiyani (interoperability) ta'minlash zarur. Xalqaro tajriba asosida yaratiladigan yagona milliy QR-standart tadbirkorlarga qaysi to'lov tizimidan foydalanishdan qat'i nazar, barcha turdagi elektron hamyon va bank ilovalaridan to'lovlarni qabul qilish imkonini beradi.

Raqamli so'm (CBDC) loyihasini jadallashtirish. Milliy valyutaning raqamli shaklini muomalaga chiqarish orqali byudjet mablag'larining sarflanishi ustidan blokcheyn asosidagi monitoring tizimini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Bu tizim ijtimoiy nafaqalar va davlat subsidiyalarining manzilli yetib borishini 100 foiz ta'minlaydi.

Kiberxavfsizlik va firibgarlikka qarshi markazlashtirilgan tizimni tashkil etish. Xalqaro amaliyotdagi Anti-fraud tizimlarini milliy darajada birlashtirish, shubhali tranzaksiyalarni real vaqt rejimida to'xtatish va tijorat banklari o'rtasida firibgarlar haqida tezkor ma'lumot almashinuvini yo'lga qo'yish lozim. Ko'p bosqichli biometrik identifikatsiya usullarini barcha to'lov ilovalari uchun majburiy standart sifatida kiritish zarur.

Transchegaraviy to'lovlarni soddalashtirish. Milliy to'lov operatorlarini qo'shni davlatlar va yirik xalqaro to'lov tizimlari bilan to'g'ridan-to'g'ri (vositachi banklarsiz) integratsiya qilish orqali pul o'tkazmalari va eksport amaliyotlari uchun komissiya to'lovlarni pasaytirish choralari ko'rish lozim.

Ushbu takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekistonning to'lov tizimini zamon talablariga muvofiqlashtirish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va raqamli iqtisodiyotning jadal o'sishi uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 1-noyabr O'RQ-578-son "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni <https://lex.uz/ru/docs/-4575786>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabr PF-6079-son "“Raqamli O'zbekiston - 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni <https://lex.uz/docs/-5030957>

3. Abdullaeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. - Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2017. - 512-530 b.

4. Berdiyarov B.T. O'zbekistonda raqamli to'lov tizimlarini rivojlantirish va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish masalalari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali, 2022. №3, 114-125 b.

5. Bank for International Settlements (BIS). Central Bank Digital Currencies: Foundational Principles and Core Features. - Basel: BIS Publications, 2020. - pp. 15-32.

6. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., & Ansar, S. The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. - Washington, DC: World Bank Group, 2018. - pp. 42-68.

7. Vives, X. Digital Disruption in Banking. // Annual Review of Financial

Economics, 2019. Vol. 11, pp. 127-151.

8. International Monetary Fund (IMF). Fintech and the Future of Payments: A Taxonomy and a Toolkit. - Washington: IMF Working Papers, 2021. - pp. 8-24.

9. Shernaev, A. A. "General methodological bases of tax planning in enterprises." International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom ISSN 2348 0386 8.4 (2020): 357.

10. Shernaev, A. A. "Principles and methods of organization of the internal tax control system in joint stock company." International Journal of Economics, Business and Management Studies-ISSN (2021): 2347-4378.

11. Aqmirzayevich, Shernayev Akbar. "Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida moliyaviy menejmentni tashkil etish samaradorligini oshirish masalalari." Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS) Special Issue 2 (2022): 391-396.

12. Shernayev, Akbar Aqmirzayevich. "O‘zbekistonda davlat tashqi qarzini samarali boshqarish." Science and Education 4.6 (2023): 860-867.

13. Aqmirzayevich, Shernayev Akbar. "Aksiyadorlik jamiyatlarida soliqlarni rejalashtirishga tizimli yondoshuvni shakllantirishning nazariy asoslari." Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting 4.10 (2024): 274-281.

14. Aqmirzayevich, Shernayev Akbar. "Korxonalarda moliyaviy rejalashtirish va moliyaviy risklarni baholashning xorij tajribasi." Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика) 9 (2024): 92-104.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhih:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, aprel, 4-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**